

Հայաստանի ուրույն տեղը գիտական աշխարհում

ՀՀ նախագահ Սերժ Սարգսյանը Վիկտոր Համբարձումյանի անվան մրցանակը հանձնեց տերերին

ՀՀ նախագահ Սերժ Սարգսյանը սեպտեմբերի 17-ին Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայում մասնակցեց Հայաստանի ազգային հեռու, ակադեմիկոս Վիկտոր Համբարձումյանի անվան միջազգային գիտական մրցանակի հանձնման հանդիսավոր արարողությանը:

Վ. Համբարձումյանի անվան միջազգային մրցանակի հանձնաժողովի նախագահ, ՀՀ ԳԱԱ նախագահ, ակադեմիկոս Ռադիկ Մարտիրոսյանը ներկայացրեց հանձնաժողովի որոշմամբ 2014թ. մրցանակի արժանացած գիտնականներին՝ Ֆելիքս Ահարոնյանին, Իգոր Կարաչենցևին և Բրենթ Թալլին:

Հանձնաժողովի նախագահին իր խոսքում նշեց, որ 2014թ. մրցանակի համար հանձնաժողովը աշխարհի տարբեր երկրներից ստացել է ակամավոր գիտնականների և գիտական խմբերի 7 առաջադրում Ռուսաստանի Դաշնությունից (2 առաջադրում), ԱՄՆ-ից, Չինաստանից, Իռլանդիայից, Գերմանիայից, Ուկրաինայից: Վերոնշյալ երեք գիտնականների ընտրությունը կատարվել է ներկայացված բոլոր աշխատանքների ուսումնասիրության, ինչպես նաև անկախ գրախոսների կարծիքների հիման վրա:

Նախագահ Սերժ Սարգսյանը շնորհավորեց մրցանակի արժանացած գիտնականներին և հանձնեց մրցանակները:

«Վիկտոր Համբարձումյանի միջազգային մրցանակի մեծար-

գո՝ հաղթողներ, հարգելի՛ տիկնայք և պարոնայք: Ահա արդեն երրորդ անգամ է, որ Հայաստանի գիտական աշխարհին իր մասին բարձրաձայնում է աշխարհի խոշորագույն գիտական մրցանակներից մեկի՝ Վիկտոր Համբարձումյանի անվան միջազգային մրցանակի հանձնման հանդիսավոր արարողությամբ: Արդեն երրորդ անգամ է, որ մենք հարգանքի տուրք ենք մատուցում խոշորագույն գիտնականների:

Յուրաքանչյուր հայաստանցու համար ամենամեծ զգացողություններից է, երբ նա իր երկրով հպարտանալու ծանրակշիռ առիթներ ունի: Ակնհայտ է, որ երկրի զարգացման կարևորագույն չափորոշիչներ են ստեղծագործական արդյունքները, համարձակ նախաձեռնությունները, մտքի թռիչքը: Այսպիսի առիթներ են տալիս գիտությունը, արվեստը, ստեղծագործական աշխատանքը: Իհարկե, կան նաև այլ հանգամանքներ: Սահմանելով Վիկտոր Համբարձումյանի անվան միջազգային մրցանակ՝ մենք լիովին գիտակցում էինք նրա հեղինակության կարևորությունը. բացի դրանական բաղադրիչից, մրցանակի արժեքն են նաև գիտական համայնության կողմից նրա ընդունումը, ճանաչված գիտնականների անունները, ովքեր կոառնան դափնեկիրներ և իրենց արժեքի տեղը կգտնեն Վիկտոր Համբարձումյանի փառապանծ անվան կողքին:

Մրցանակի արժեքը լիովին

աստղադիտարանի փառքը կարճ ժամանակում տարածվեց ողջ աշխարհում, իսկ Հայաստանում կտրուկ վերելք ապրեցին ճշգրիտ գիտություններն ընդհանրապես:

Շատերը հարցնում են, թե այդ ինչպես է, որ աշխարհի մասշտաբներով փոքրիկ երկիր Հայաստանը սահմանել է այսպիսի խոշոր գիտական մրցանակ: Լինելով երիտասարդ պետություն՝ Հայաստանն ամենադժվարին պահերին էլ, ներկայումս էլ, շարունակում է կարևորել գիտության զարգացումը, շարունակում է իր ուրույն տեղն ունենալ գիտական աշխարհում: Այս ամենի հետ մեկտեղ մենք հասկանում ենք, որ դեռևս շատ անելիքներ կան մեր երկրում գիտնականի արդյունավետ աշխատանքն ու արժանավայել կյանքն ապահովելու, գիտական հիմնարկները ժամանակակից սարքավորումներով հագեցնելու, երիտասարդ կադ-

րերի ներհույսը ապահովելու, և ընդհանրապես գիտության զարգացման ուղղությամբ մենք դեռևս շատ անելիքներ ունենք: Վիկտոր Համբարձումյանի անվան միջազգային մրցանակի 2014թ. դափնեկիրներն են, ինչպես պարոն Մարտիրոսյանը նշեց, պրոֆեսոր Ֆելիքս Ահարոնյանը, պրոֆեսոր Իգոր Կարաչենցևը և պրոֆեսոր Բրենթ Թալլին: Նրանք երեքն էլ աշխատում են ժամանակակից աստղագիտության ամենաառաջավոր ճակատում, երեքն էլ բազմաթիվ գիտական հայտնագործությունների հեղինակներ են: Ներկայացված աշխատանքներն անցել են ամենախիստ և բժախնդիր գիտական փորձաքննություն և հանգամանորեն քննարկվել են միջազգային հանձնաժողովի կողմից: Հատկանշական է, որ երեք մրցանակակիրներն էլ որոշակի առնչություն ունեն հայկական

➤3

ՀՀ ԳԱՄ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆՅԱՆ ԱՆԴԱՄՆԵՐԻ ՀԱՆՐԱԳԻՏԱՐԱՆ

Ներկայացնում է ՀՀ ԳԱՄ սփյուռքի բաժինը

ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՎ ՎԼԱՊԻՄԻՐ ՍԵՐԳԵՅԻ

ՀՀ ԳԱՄ արտասահմանյան անդամ, քիմիական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Վլադիմիր Սերգեյի Զարոբյունովը ծնվել է 1946թ. հունիսի 6-ին Մոսկվա քաղաքում: Վլադիմիր Զարոբյունովի ծնողները՝ Սերգեյ Զարոբյունովը և Ռուզաննա Զարոբյունովան, մասնագիտությամբ ինժեներ-էլեկտրատեխնիկ էին: Զարոբյունովը մետալուրգիական գործարանների նախագծման պետական ինստիտուտի էլեկտրատեխնիկական բաժնի ղեկավարն էր, իսկ մայրը՝ «էլեկտրահաղորդակ» համամիութենական նախագծային գիտահետազոտական ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող:

Ավարտելով դպրոցը՝ 1964թ. Վլադիմիր Զարոբյունովը ընդունվել է Մոսկվայի ֆիզիկատեխնիկական ինստիտուտի (ՄՖՏԻ) ռադիոտեխնիկական ֆակուլտետը: 1967 թ. նա տեղափոխվել է ՄՖՏԻ-ի քիմիական և մոլեկուլային ֆիզիկայի ֆակուլտետի պլազմայի ֆիզիկայի ամբիոն և պրակտիկա անցել Ի. Վ. Կուրչատովի անվ. ատոմային էներգիայի ինստիտուտում՝ ակամավոր ռուս գիտնական, ԷՊՈ-ի հայտնագործող, ակադեմիկոս Ե.Կ. Չալոյսկու լաբորատորիայում: Այդ տարիներին այստեղ դասավանդում էին այնպիսի հանրահայտ գիտնականներ, ինչպիսիք էին Կ.Ի. Շչոլկինը (Մետաքսյան) և Դ.Ա. Ֆրանկ-Կամենեցկին: 1968թ. Վ. Զարոբյունովը նախադիպումային պրակտիկական անցել է ՌԳԱ քիմիական ֆիզիկայի ինստիտուտում (ԲՖԻ), որի աշխատակիցը նա դարձավ 1970թ.՝ ինստիտուտում ավարտելուց հետո, և որի հետ էլ կապ-

ված է հետագա ողջ գործունեությունը: Վ. Զարոբյունովի գիտական աշխատանքի առաջին շրջանը կապված է գազաֆազ և հետերոգեն ֆոտոացման ռեակցիաների ուսումնասիրությունների հետ, որոնք մեծ նշանակություն ունեին ՌԳԱ թղթակից անդամ Վ.Լ. Տալոզդեի ղեկավարությամբ իրականացվող հզոր քիմիական լազերների ստեղծման աշխատանքների համար: Այդ արդյունքների հիման վրա 1978թ. ՄՖՏԻ-ում նա պաշտպանեց «Ատոմական ֆոտոի և եմֆոտոմեթիլ ռադիկալների որոշ ռեակցիաների փորձական ուսումնասիրություն» թեմայով ատենախոսությունը՝ և ստացավ ֆիզ.-մաթ. գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճան:

Վ. Զարոբյունովի գիտական հետազոտությունների հաջորդ շրջանը ընթացել է ՌԳԱ ԲՖԻ կինետիկայի և կատալիզի բաժնում, սկզբում ակամավոր ռուս ակադեմիկոս Վ.Ն. Կոնդրատևի ղեկավարած լաբորատորիայում, իսկ վերջինիս մահից հետո՝ Նոբելյան մրցանակի դափնեկիր, ակադեմիկոս Ն.Ն. Սեմյոնովի լաբորատորիայում: Այդ տարիներին Վ. Զարոբյունովը ակտիվորեն մասնակցել է գազաֆազ կինետիկայում մոլեկուլային մշակման՝ իմպուլսային ֆոտոլիզի և կինետիկական ռեզոնանսա-ֆլյուորեսցենտային սպեկտրասկոպիայի եղանակների կիրառմամբ բարդ ու մաս շղթայական ճյուղավորված պրոցեսների ուսումնասիրման գործընթացին: Այդ աշխատանքների իրականացման շնորհիվ առաջին անգամ որոշվեցին մեծ թվով

տարրական ռադիկալային ռեակցիաների արագության հաստատումներ, որոնց մեծ մասը ընդգրկվել են համաշխարհային կինետիկական, այդ թվում մաս NIST-ի տվյալների բազայում: Բացահայտվել են մի շարք բարդ ռադիկալային ռեակցիաների, մասնավորապես ֆոսֆորի, ֆոսֆինի և ջրածնի նոսրացված բոցերի առաջացման մեխանիզմների առաջնահատկությունները, մշակվել է թթվածնի ատոմների և օլեֆինների ոչ ադիաբատ փոխազդեցության մեխանիզմը: 1993-ին Վ. Զարոբյունովը ստացել է քիմիական գիտությունների դոկտորի գիտական աստիճան:

Ն. Ն. Սեմյոնովի մահից հետո Վ. Զարոբյունովը տեղափոխվել է ակամավոր գիտնական, ակադեմիկոս Ա. Նալբանդյանի հիմնածածկաբանության օբսերվացման լաբորատորիա: Այստեղ Վ. Զարոբյունովը իրականացրել է գազային ֆազում ծծմբի միացությունների և ածխաջրածնի փոխազդեցության և C-S-H-O համակարգում գազաֆազ պրոցեսների կինետիկական մոդելավորման ուսումնասիրությունների մեծածավալ համալիր: Այդ հետազոտությունների գործնական արդյունքը եղավ գունավոր մետալուրգիայում թափոնային ծծմբային գազերը բնական գազով վերականգնելու տեխնոլոգիայի կատարելագործումը Նոբիլսկի մետալուրգիական կոմբինատում:

Բացի ՌԳԱ ԲՖԻ ածխաջրածնի օբսերվացման լաբորատորիայից, Վ. Զարոբյունովը ղեկավարում է մաս քիմիական ֆիզիկայի պրոբլեմների ինստիտուտի (ՌԳԱ ԲՖԴԻ) գազաքիմիական պրոցեսների տեխնոլոգիաների միավորված լաբորատորիան Չեռնոգոլովկայում: Նրա հետազոտությունների հիմնական ուղղությունը թեթև ալկանների ոչ լրիվ օքսիդացման պրոցեսների կինետիկան է և այդ ռեակցիաների հիման վրա մոլեկուլային պրոցեսների հիմունքների մշակումը, այդ թվում՝ օլեֆինների, ալիֆատիկ սպիրտների, ալդեհիդների և այլ օքսիզենատների ստացումը:

Այդ աշխատանքների ընթացքում հայտնաբերվել և հետազոտվել են օքսիդացման ստացիոնար ճյուղավորված-շղթայական ռեժիմները, առաջ բոցային ռեժիմները և մեթանի օքսիդացման դեպքում բացասական ջերմաստիճանային գործակցի տիրույթի առկայությունը: Բացահայտվել և ուսումնասիրվել է թթվածնով մեթանի օքսիդացման ճյուղավորված-շղթայական պրոցեսի արգելակման երևույթը, հաստատվել են բարձր ճնշման պայմաններում մեթանի փոխարկման պրոցեսներում կատալիզատորների ցածր արդյունավետության պատճառները, ուսումնասիրվել է ածխաջրածնի փոխարկման պրոցեսների վրա ակտիվ կենտրոնների առաջացման արա-

զության ազդեցությունը, և տեսականորեն հաստատվել է C₂ ածխաջրածնի սահմանային ելքերի առկայությունը մեթանի օքսիդային կոնդենսացման դեպքում: Մշակվել են բնական գազից և ուղեկցող գազերից մեթանոլի ուղղակի օքսիդային փոխարկման տեխնոլոգիական պրոցեսները, ուղեկցող գազերի ծանր բաղադրիչների ընտրողական օքսիդացման եղանակը, որն այնուհետև կիրառություն է գտել էներգետիկայի ոլորտում: Մշակվել է բնական գազից սինթեզ գազի և ջրածնի փոխարկման սկզբունքներն մոլեկուլային մեծածավալ ներթափանցող մատրիցաների հիման վրա, ստեղծվել է մոլեկուլային փոքր ցրումով այրման խուց գազատուրբինային սարքավորումների և մի շարք այլ պրոցեսների համար:

Վ. Զարոբյունովը վարում է մաս մասկավարժական ակտիվ գործունեություն: 2001-2004 թթ. նա եղել է Մեմբերների անվան Ռուսաստանի քիմիկատեխնոլոգիական համալսարանի «Կայուն զարգացման պրոբլեմներ» ամբիոնի պրոֆեսոր: 2004թ.-ից Ի.Ս. Գուբկինի անվ. Ռուսաստանի մաթի և գազի պետական համալսարանի «Գազաքիմիա» ամբիոնի պրոֆեսոր է և դասախոսություններ է կարդում Մոսկվայի պետական համալսարանի ֆիզիկաքիմիական ճարտարագիտության ֆակուլտետի ուսանողների համար: Նա դասախոսություններ է կարդացել Ռիո դե Ժանեյրոյի Դաշնային համալսարանի ուսանողների և ասպիրանտների համար: Վ. Զարոբյունովի ղեկավարությամբ պաշտպանվել է 8 թեկնածուական ատենախոսություն: Ներկայումս ունի 4 ասպիրանտ, այդ թվում՝ մեկ ասպիրանտ ՀՀ ԳԱՄ Ա.Բ. Նալբանդյանի անվ. քիմիական ֆիզիկայի ինստիտուտից:

Վ. Զարոբյունովի կողմից տպագրված աշխատությունների ընդհանուր թիվը գերազանցում է 400-ը, որոնցից՝ 6 մենագրություն, ներառյալ արտասահմանում տպագրվածները, և 20 արտոնագիր: Գազաֆազ պրոցեսների և գազաքիմիայի կինետիկայի ոլորտում կատարվող հետազոտություններին զուգընթաց Վ. Զարոբյունովի շատ աշխատանքներ մվորված են գիտական գործունեության սոցիոլոգիական հիմունքներին, էներգետիկային և էկոլոգիական խնդիրներին:

Հաշվի առնելով Վլադիմիր Զարոբյունովի գիտական, մանկավարժական մեծ վաստակը, ինչպես նաև մայր հայրենիքի հետ սերտ կապերը՝ ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիան 2011թ. մրան ընտրեց ԳԱՄ արտասահմանյան անդամ:

Ներկայումս գիտական և ասպիրանտների պատրաստման համատեղ ծրագրերի շրջանակներում Վ. Զարոբյունովը ակտիվորեն համագործակցում է ՀՀ ԳԱՄ ԲՖԻ գործընկերների հետ:

...Գիտական աշխարհում

➤1 աստղագիտության հետ. Ֆելիքս Ա. Կարոնյանը իր գիտական մկրտությունը ստացել է Հայաստանում և բազմիցս հանդիպումներ ու գիտական քննարկումներ է ունեցել Վիկտոր Համբարձումյանի հետ: Իգոր Կարաչենցևը մույնպես իր գիտական գործունեությունը սկսել է Հայաստանում և Վիկտոր Համբարձումյանի աշակերտներից է: Բրենթ Թալին այն հազվագյուտ ամերիկյան գիտնականներից է, ով խորհրդային տարիներին այցելել է մեր երկիր, իսկ այսօրվա այցելության համար նա կտրել անցել է մեր մոլորակի գրեթե կեսը՝ Հավայան կղզիներից մինչև Հայաստան: Հուսով ենք, որ մրցանակները ստանալուց հետո էլ նրանք ավելի մեծ եռանդով կշարունակեն իրենց գիտական գործունեությունը՝ նպատակ ունենալով բարելավել աշխարհում կյանքը: Եթե գիտնականի նպատակը, գիտության նպատակն այս կարևորա-

գույն խնդրի հետ չեն համընկնում, ապա այդպիսի գիտությունը, թերևս, մարդկությանն այնքան էլ պետք չէ: Շնորհակալ եմ ուշադրության համար», - ասաց ՀՀ նախագահը:

Շնորհակալություն հայտնելով բարձր մրցանակի համար՝ Ֆ. Ա. Կարոնյանը նշեց. «Հայ ժողովուրդը բազմաթիվ ակամավոր գիտնականներ է տվել աշխարհին: Վիկտոր Համբարձումյանի անունը, նրա գործունեությունն ու ձեռքբերումները հայտնի են ցանկացած գիտնականի՝ աշխարհի որ ծայրում էլ նա աշխատի: Ինձ համար մեծ հպարտություն է արժանանալ այդ մեծ մարդու անունը կրող մրցանակին: Նման հեղինակավոր մրցանակին մրցանակի առկայությունը ոչ միայն կնպաստի Հայաստանի հեղինակության բարձրացմանը, այլև այստեղ գիտության զարգացմանը», - ասաց գիտնականը:

Ի. Կարաչենցևը իր ելույթում նշեց, որ

Տիեզերքի ուսումնասիրության նկատմամբ իր հետաքրքրությունը և հետագա գիտական հետաքրքրությունները ձևավորվել էին այն վեց տարիներին, երբ ինքը ասպիրանտ էր Բյուրականի աստղադիտարանում:

«Ես հնարավորություն ունեցա ոչ միայն աշխատելու մեծագույն գիտնական Վիկտոր Համբարձումյանի հետ, այլև այդ տարիներին հնարավորություն ստացա ծանոթանալու հայկական հնագույն ու հարուստ մշակույթին, ինչը հետագայում մույնպես իր հետքը թողեց իմ գիտական գործունեության վրա», - ասաց գիտնականը:

Մյուս մրցանակակիր Բրենթ Թալին ընդգծեց, որ իր համար մեծ պատիվ է արժանանալ մրցանակին, որովհետև Վ. Համբարձումյանի անունը հայտնի է ամբողջ աշխարհում: «Մենք շարունակելու ենք համագործակցությունը Հայաստա-

նի հետ, միայն համագործակցության դեպքում է, որ ստեղծվում են աշխարհի կարևոր գիտական ձեռքբերումները», - նշեց նա:

«Փոքր պետությունների համար դժվար է մնալ խոշոր միջազգային կենտրոններ իրականացնել: Անկեղծորեն զարմացած եմ: Նման մրցանակ սահմանելով՝ Հայաստանը ևս մեկ անգամ վկայում է, թե ինչպիսի ճանաչում ունի Վիկտոր Համբարձումյանը», - հավելեց Բ. Թալին:

Մրցանակաբաշխությանը նախորդած մամուլի ասուլիսի ընթացքում երեք գիտնականներն էլ նշեցին, որ պատրաստ են իրենց ստացած դրամական պարգևներն ուղղել երիտասարդ աստղագետների կայացմանը: Ֆ. Ա. Կարոնյանը նշեց, որ իրեն շնորհված 250 հազար ԱՄՆ դոլարից 50 հազար ԱՄՆ դոլարը պատրաստվում է տրամադրել ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիային՝ Հայաստանում գիտության զարգացմանը նպաստելու համար:

Բարձր պարգևներ և պատվավոր կոչումներ արժանավորներին

ՀՀ Նախագահ Սերժ Սարգսյանի հրամանագրերով, Հայաստանի Հանրապետության անկախության 23-րդ տարեդարձի կապակցությամբ՝ գիտության, տնտեսության, առողջապահության, մշակույթի ոլորտների, ինչպես նաև սփյուռքի մի խումբ ներկայացուցիչներ, դատական համակարգի, Հայոց բանակի, ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայության և ոստիկանության համակարգի զինծառայողներ, պարգևատրվել են պետական բարձրագույն պարգևներով, շնորհվել են նաև պատվավոր կոչումներ, տեղեկացնում են ՀՀ Նախագահի մամլո գրասենյակից:

Հայաստանի Հանրապետության Գիտության վաստակավոր գործչի կոչում է շնորհվել ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, ԳԱԱ հայագիտության և հասարակական գիտությունների բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղար

Յուրի ՍՈՒՎԱՐՅԱՆԻՆ:

Հայաստանի Հանրապետության Արվեստի վաստակավոր գործչի կոչում է շնորհվել ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի առաջատար գիտաշխատող, արվեստագիտության դոկտոր

Իրինա ԴՐԱՄՓՅԱՆԻՆ:

Պատմական ուշագրավ մի փաստի մասին

Հայաստանի ազգային արխիվում ժողովրդի ֆոնդ (113) ուսումնասիրելիս, մեր ուշադրությունը գրավեց մի փաստաթուղթ: ՉՆԽՀ ժողովրդական կոմիսարների խորհրդի նախագահությունը 1921 թ. հոկտեմբերի 11-ի նիստում, Ալ. Մյասնիկյանի նախագահությամբ, լսել է լուսժողովու Աշոտ Հովհաննիսյանի առաջարկը «Փոքրիկ աստղագետ Վիկտոր Համբարձումյանին միանվագ նպաստ 3-ից 5 մլն ռուբլի ռուսական խորհրդային դրամանիշներով բաց թողնելու մասին»: Այդ զեկույցի հիման վրա կառավարությունը որոշել է. «Բաց թողնել Վ. Համբարձումյանին միանվագ նպաստ 5-րդ պարագրաֆով 4 մլն ռուբլի՝ խորհրդային դրամանիշով» (տե՛ս ֆ. 113, ց. 5, գ. 2, թ. 14):

Բերված փոքրիկ քաղվածքից կարելի է մի քանի հետևություն անել.

- Ամենից առաջ ուշադրություն է գրավում այն հանգամանքը, որ դեռ պատանի 13-ամյա դպրոցական, հետագայում աշխարհահռչակ աստղաֆիզիկոս, Հայաստանի ԳԱ երկարամյա նախագահ, ակադեմիկոս Վ. Համբարձումյանը վաղ հասակից աստղագիտության նկատմամբ հանդես է բերել մեծ ընդունակություն, ինչն էլ գրավել է խորհրդային Հայաստանի կառավարության ուշադրությունը:

- Գնահատելի է, որ կառավարությունը հնարավոր է համարել իր սուղ միջոցներից հատուկ հոգվածով ֆինանսավորել (հովանավորել) տաղանդավոր պատանուն, նպաստել նրա գիտական աճին ու տաղանդի բացահայտմանը:

- Թեև մեր ժամանակներում քննադատվում է խորհրդային-կոմունիստական ամբողջական վարչակարգը մարդու իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման, քաղաքական բռնաճնշումների իրականացման տեսակետից, սակայն մյուս կողմից չի կարելի չտեսնել, որ խորհրդային կառավարությունը առաջնային ուշադրություն է հոգատար վերաբերմունք է ցուցաբերել կրթության, գիտության ու մշակույթի զարգացմանը:

- Դրվատանքի է արժանի նաև այն, որ ժամանակի կուսակցական-պետական շատ հայ գործիչներ՝ Ալ. Մյասնիկյանը, Ս. Լուկաշինը, Աշ. Հովհաննիսյանը, Ա. Մռավյանը և ուրիշներ, ունենալով ճշմարիտ ազգային դիմագիծ, ամեն կերպ օժանդակել են այդ տարիներին «արտասուքի հովիտ» համարվող Հայաստանի վերհառնմանը, նրա նյութական ու հոգևոր վերելքին:

- Չնայած ռազմական կոմունիզմի քաղաքականությունից նոր ձեռքազատված, երաշտի, սովի ու համաճարակի երկրում խորհրդային արժեզրկված ռուբլու 4 մլն-ը առանձնապես մեծ գումար չէր, բայց և այնպես դա բավարար էր պատանի Վիկտորի գիտական նախասիրությունները խրախուսելու, նրա կրթագիտական հետազա աճի համար առանձնահատուկ պայմաններ ստեղծելուն: Սա նաև ցույց է տալիս, որ նման ձեռնարկումներով են ի հայտ եկել խորհրդային շրջանի գիտության, գրականության և արվեստի մեր շատ մեծեր:

Բերված այս փաստը մեզ պատգամում է, որ ներկայումս ևս չպետք է միջոցներ խնայել կրթության և գիտության հետազա զարգացմանը:

Միշտ պետք է հիշել, որ մեր հանրապետության հարստության ու հզորության գլխավոր ռեսուրսը նրա մտավոր ներուժն է:

Արարատ ՀԱԿՈՐՅԱՆ

ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի առաջատար գիտաշխատող, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր

ՍԵՆ ԱՐԵՎԵԱՏՅԱՆ

Կյանքից հեռացավ անվանի հայագետ, ակադեմիկոս Սեն Սուրենի Արևշատյանը:

Ս. Արևշատյանը Մաշտոցի անվան Մատենադարանի՝ իբրև գիտահետազոտական ինստիտուտի ձևավորման առաջին իսկ օրից աշխատանքի անցավ այնտեղ՝ զբաղեցնելով տարբեր պաշտոններ և հիմնադիր տնօրենից՝ ակադեմիկոս Լևոն Խաչիկյանից հետո քառորդ դար ղեկավարելով այն: Վերջին տարիներին Մատենադարանի կառավարման խորհրդի նախագահն էր, տնօրենի գլխավոր խորհրդականը:

Լևոն Խաչիկյանի և մյուս համախոհների հետ նա Մատենադարանը սկզբնավորողներից և կերտողներից էր: Նրանք են համալրել այն գիտական կադրերով ուղեմշակ և հունավորել նրա ապագան: Այդ ստեղծարար աշխատանքի շնորհիվ օր օրի աճել է Մատենադարանի հեղինակությունը հայրենիքում և ի սփյուռս աշխարհի: Մատենադարանը դարձել է Մայր հայրենիքի ոչ միայն խորհրդանիշը, այլև հավերժության առիթավառ:

Անգամ տասնամյակների դաժան փորձությունների ընթացքում Սեն Արևշատյանը կարողացել է անխաթար և անկորուստ պահել Մատենադարանի ներքին կառույցը, հարստացնել նրա հավաքածուները (միայն ձեռագրական հավաքածուն համալրվել է 1500-ից ավելի մատյաններով):

Սեն Արևշատյանը բարոյական բացառիկ նկարագրի տեր մարդ էր: Մինչև կյանքի վերջին օրերը զբաղված էր ակտիվ գիտական և հասարակական կյանքով, մանկավարժական գործունեությամբ, իր կարևոր նպաստն էր բերում ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի աշխատանքներին: Իր գիտական գործունեության ընթացքում հեղինակել է 150-ից ավելի գիտական աշխատություններ, այդ թվում՝ շուրջ 30 մենագրություններ, որոնք լույս են տեսել երևանում և արտերկրի հեղինակավոր հանդեսներում և պարբերականներում:

Ս. Արևշատյանի գիտական վաստակի կարևորագույն մասը հայ փիլիսոփայության պատմության և առիթաբանության հայ հիմն և միջնադարյան հոգևոր մշակույթի պատմության աղբյուրագիտական հիմքի ամրապնդումն ու հարստացումն էր:

Նրա գիտական գործունեության մեջ համատեղվում էին պատմաբանը և մշակութաբանը, ազգագրա-

գետն ու հնագետը, լեզվաբանն ու բանասերը: Սեն Արևշատյանը լավագույնս մարմնավորում էր այս իմացություններն ու հմտությունները:

Սեն Արևշատյանին բնորոշ էր գիտական ընդգրկուն աշխարհայացքը՝ խարսխված իր հանրագիտական իմացությունների վրա:

Սեն Արևշատյանի գործերի մի զգալի մասը վերաբերում է անտիկ շրջանից քրիստոնեականին անցմանը՝ V-VII դարերին, երբ դեռևս ուժեղ էին անտիկ ավանդույթները, գեղագիտական համակարգը, որոնց գումարվել էին նաև քրիստոնեական աշխարհայացքը և եկեղեցական դիրքորոշումը: Իր ուսումնասիրություններով նա ամբողջացրեց և պարբերացրեց հայ փիլիսոփայական մտքի պատմության ընթացքը՝ Դավիթ Անհաղթից մինչև Գրիգոր Տաթևացի և այլք: Այս տեսանկյունից դասական օրինակ է Դավիթ Անհաղթի գործերի նրա համակողմանի ուսումնասիրությունը:

Սե՛ն է Ս. Արևշատյանի վաստակը Դավիթ Անհաղթի փիլիսոփայական ժառանգության ուսումնասիրման և նրա միջազգային ծանաչման գործում: 1960-1980 թթ. հրատարակել է Դավիթ Անհաղթի երեք աշխատությունների քննական բնագրերը՝ ռուսերեն թարգմանությամբ, առաջաբանով և ծանոթագրություններով: Ս. Արևշատյանը կազմել ու աշխարհաբար թարգմանությամբ հրատարակել է նաև Դավիթ Անհաղթի երկերի հատորը: Նրա առաջաբանով և ծանոթագրություններով 1975 թ. Մոսկվայում «Փիլիսոփայական ժառանգություն» մատենաշարով ռուսերեն լույս տեսան հայ մտածողի երկերը: Դավիթ Անհաղթի ծննդյան 1500-ամյա հոբելյանի օրերին այն ունեցավ նաև երկրորդ հրատարակությունը: Վերջապես, հոբելյանի առթիվ Ս. Արևշատյանը պատրաստել, ծանոթագրել և ժալալուն առաջաբանով հրատարակել է Դավիթ Անհաղթի փիլիսոփայական չորս երկերի ժողովածուն: Հնարավոր չէր լինի առանց Ս. Արևշատյանի ավելի քան քսանամյա նախապատրաստական տքնաքնն աշխատանքի իրագործել Դավիթ Անհաղթի ծննդյան 1500-ամյա հոբելյանի տոնակատարությունը և այն էլ այդպիսի ծավալով ու միջազգային հնչեղությամբ: Դավիթ Անհաղթի «Սահմանք իմաստասիրութեան» երկի՝ Ս. Արևշատյանի կազմած գրաբար քննական բնագիրը դարձել է դասական տեքստ այդ երկի օտարազգի թարգմանիչների ու ուսումնասիրողների համար:

Ակադեմիկոս Սեն Արևշատյանը մի շարք միջազգային ակադեմիաների անդամ էր, ՀԽՍՀ պետական մրցանակի դափնեկիր (1978 թ.), պարգևատրվել է շքանշաններով և մեդալներով (2004 թ. պարգևատրվել է Հայ առաքելական եկեղեցու «Սուրբ Սահակ-Սուրբ Մեսրոպ» շքանշանով, 2010 թ.՝ «Հայրենիքին մատուցած բացառիկ ծառայությունների համար»՝ առաջին աստիճանի մեդալով):

Սեն Արևշատյանի հիշատակը միշտ վառ կմնա նրան ծանաչողների սրտերում, և նրա գիտական ժառանգությունը միշտ իր մնայուն տեղը կունենա հիմնարար հայագիտության մեջ՝ նպաստելով նրա զարգացմանը:

*ՀՀ ԳԱԱ նախագահություն
Մաշտոցի անվան Մատենադարանի
տնօրինություն*

Բուայեն ցեղասպանությունների ժխտումը քրեականացնող նոր օրինագիծ է ներկայացրել

Ֆրանսիայի պառլամենտի պատգամավոր Վալերի Բուայեն հեթանոսական անգամ ներկայացրել է օրենքի նախագիծ, որը նախատեսում է քրեական պատիժ սահմանել 20-րդ դարի ցեղասպանություններն ու մարդկության դեմ հանցագործությունները ժխտողների նկատմամբ: Ինչպես հաղորդում է «Արմենայթե-սը», այս մասին տեղեկացնում է «Nouvelles d Armenie»-ն:

Վալերի Բուայեն արդար չի համարել այն, որ Ֆրանսիան պաշտոնապես ճանաչել է թե՛ Հայոց ցեղասպանությունը, թե՛ հրեաների Հոլոքոստը, մինչդեռ քրեորեն պատժելի է միայն Հոլոքոստի ժխտումը:

«Բոլոր ցեղասպանությունների և մարդկության դեմ իրականացված հանցագործությունների ժխտումը քրեականացնող օրինագիծ ընդունելու հրատապության մասին է վկայում Իրաքի արևելյան քրիստոնյաների հարցը, որը հրատապ է այսօր, և ուրը ՄԱԿ-ի գլխավոր քարտուղար Բան Կի Մունը որակում է իբրև մարդկության դեմ հանցագործություն:

Անհրաժեշտ է և հրատապ օրինականացնել ժխտումը», - ասել է Բուայեն՝ ընդգծելով, որ իր ներկայացրած նոր առաջարկում ժխտման պատիժն իրենից ենթադրում է ոչ թե ազատ արտահայտման սահմանափակում, այլ ժխտումը համարվում է հանցագործություն մարդկության դեմ:

Ըստ ֆրանսիացի պառլամենտականի՝ դա մի կողմից կօգնի դուրս գալ այն փակուղուց, որում նախկին օրինագիծը հայտնվել էր Սահմանադրական խորհրդի կայացրած որոշման հետևանքով, իսկ մյուս կողմից էլ իրավական առումով կկարողանա պաշտպանել ցեղասպանությունների արդար հիշողությունը:

«Օրենքի նոր նախագծի տեքստն ունիվերսալ է, քանի որ այն պաշտպանում է բոլոր ցեղասպանությունները, որոնք ճանաչվել են ֆրանսիական կառավարության կողմից և համապատասխանում են մարդու իրավունքների: Օրինագիծը շուտով հասանելի կլինի Ազգային խորհրդի կայքում», - ասել է Բուայեն:

Արցախի ճանաչման գործընթացը շարունակվում է

Կալիֆոռնիա նահանգի սենատը միաձայն ճանաչել է ԼՂ անկախությունը

Ազատ, անկախ և զարգացման ժողովրդավարական ուղի բռնած Արցախի Հանրապետությունն աշխարհում ամրապնդում է դիրքերը: ԱՄՆ-ի ամենաազդեցիկ նահանգներից մեկի՝ Կալիֆոռնիայի սենատը օգոստոսի 27-ին ձայների 23/0 հարաբերակցությամբ ընդունեց Լեռնային Ղարաբաղի անկախությունը և Արցախի ժողովրդի ինքնորոշման իրավունքը ճանաչող «AJR 32» բանաձեռը: Այն սենատին ներկայացրեց սենատոր Քևին դե Լեոնը՝ նշելով, որ այդ տարածաշրջանը հայկական պատմական տարածք է և մոտ 100 տոկոսով բնակեցված է հայերով:

«Այս տարածաշրջանի էթնիկ հայերը չափազանց շատ են տառապել անցած դարում, և նրանց տառապանքները շարունակվում են նաև այս դարում: Նրանք արժանի են ունենալ ազատ և անկախ հայրենիք՝

չգտնվելով հալածանքների վտանգի տակ: Այս տարի մենք նշում ենք Առաջին համաշխարհային պատերազմի հարյուրամյակը, և մեր սովորած դասերից մեկն այն է, որ մի էթնիկ խումբը չպետք է իշխի մյուսի վրա»,- նշեց սենատորը: Բանաձևի օգտին ելույթ ունեցան նաև սենատորներ Թոմ Բերի-հիլը և Ռիկարդո Լա-րան:

Մինչ այդ՝ 2014 թվականի մայիսի 8-ին, Կալիֆոռնիա նահանգի վեհաժողովը 72/1 ձայների հարաբերակցությամբ ընդունել էր Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության անկախության մասին օրինագիծը, որը խրախուսում և աջակցում է որպես ազատ-անկախ պետություն զարգանալու ԼՂՀ շարունակական ջանքերին և կոչ անում ԱՄՆ նախագահին ու Կոնգրեսին՝ սատարել ԼՂՀ ժողովրդի ինքնորոշման իրավունքին ու ժողովրդավարական անկախությանը: Բանաձևի հեղինակն է ամերիկացի կոնգրեսական Մայք Գատուն:

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎ

Երևանում՝ ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայում կայացավ «Հազվագյուտ քիմիական էլեմենտներ՝ արդյունահանում, բաժանում և ժամանակակից նյութեր» միջազգային առաջին սիմպոզիումը: Սիմպոզիումը կազմակերպել էին ՀՀ ԳԱԱ-ն, ԳԱԱ Ա. Բ. Նալբանդյանի անվան քիմիական ֆիզիկայի ինստիտուտը, «Էկոատոմ» գիտաարտադրական միավորումը (ՀՀ), «ՄԻՖԻ» ազգային հետազոտական միջուկային համալսարանը (ՌԴ), Տոմսկի ազգային հետազոտական պետական համալսարանը (ՌԴ): Քննարկմանն էին ներկայացվել 21 գիտական աշխատանքներ, որոնք վերաբերում են նոր տեխնոլոգիաների կիրառման հեռանկարներին, հազվագյուտ էլեմենտների հիման վրա նախագծերի օգտագործմանը, ռադիոակտիվ թափոնների վերամշակմանը, լյումինաֆորների հիման վրա էներգախնայող տեխնոլոգիաների մշակմանը և այլն:

Սիմպոզիումի շրջանակներում տեղի ունեցան կլոր սեղաններ, որտեղ քննարկվեցին համատեղ գիտական ուղղությունները: Ինչպես և ծրագրված էր, ստորագրվեցին փոխըմբռնման 3 հուլիզագրեր: ՀՀ ԳԱԱ-ի և «ՄԻՖԻ» ազգային հետազոտական միջուկային համալսարանի (ՌԴ) միջև, ՀՀ ԳԱԱ-ի և Տոմսկի ազգային հետազոտական պետական համալսարանի (ՌԴ) միջև և «Էկոատոմ» գիտաարտադրական միավորման և Տոմսկի ազգային հետազոտական պետական համալսարանի (ՌԴ) միջև:

ՀՀ ԳԱԱ տեղեկատվական-վերլուծական ծառայություն

Հայրազատ Ղազարյանը պարգևատրվել է Նորվեգիայի թագավորական ոսկե մեդալով

Հայազգի հետազոտող Հայրազատ Ղազարյանն Օսլոյում պարգևատրվել է Նորվեգիայի թագավոր Հարոլդ Հինգերորդի ոսկե մեդալով: Ինչպես տեղեկացրին ՀՀ արտգործնախարարության մամուլի, տեղեկատվության և հասարակայնության հետ կապի վարչությունից, այս պատվավոր պարգևը, որը տրվում է գիտական հետազոտությունների մեջ նշանակալի ներդրում ունեցող ակնառու երիտասարդ հետազոտողներին, սեպտեմբերի 2-ին Հայրազատ Ղազարյանին է հանձնվել Օսլոյի համալսարանում տեղի ունեցող ամենամյա մրցանակաբաշխության և թագավորական ոսկե մեդալի պարգևատրման հանդիսավոր արարողության ժամանակ: Նրա գիտական աշխատանքը շատ բարձր է գնահատվել բժշկական հետազոտությունների մեջ:

«ՆԵՄԵՍԻՍ» գործողությունը

որ արաբ պատմաբաններից շատերը մեկ առ մեկ >2 թվարկում են հայ վրիժառուների անունները՝ Սողոմոն Թեփլիյան, Արշավիր Հիթակյան, Արամ Երկանյան, Պետրոս Տեր-Պողոսյան, Ստեփան Ծաղիկյան, Զարեհ Մելիք-Շահնազարյան, Արտաշես Գևորգյան, Հակոբ Մելքունով, նրանց կողմից այլ աշխարհի ուղարկվածների անունները, գործողության վայրը և տարեթիվը, ինչն օգնում է ավելի ամբողջական պատկերացում կազմել «Նեմեսիս» գործողության ծավալների մասին:

Սակայն արաբական պատմագիտությունը «Նեմեսիս» գործողությանը և հայ վրիժառուների առաքելությանը չի մոտենում լոկ Հայոց ցեղասպանության մեղավորներին պատժելու տեսանկյունից: Արաբները չկարողացան պատժել Ջեմալին և երիտթուրքական այն ոճրագործներին, որոնց որոշմամբ կախաղան հանվեցին արաբական ազգային շարժման ղեկավարները:

Ուստի արաբ հեղինակները գտնում են, որ հայ վրիժառուները, մահապատժի ենթարկելով Թալեաթին, Էնվերին, Ջեմալին և նրանց հանցակից գործընկերներին, ոչ միայն իրականացրին օսմանյան լեզիտիմ դատարանի վճիռը և պատժեցին Հայոց ցեղասպանության գլխավոր հանցագործներին, այլև վրեժ լուծեցին նաև արաբների փոխարեն: Այդ տեսակետը շատ հստակ է արտահայտել Ֆուադ Հասան Հաֆիզը, որը գտնում է, որ «Հայ վրիժառուների գործողությունները արդարացի պատիժ էին ոչ միայն հայերի 1915թ. ցեղասպանության համար Առաջին համաշխարհային պատերազմի ժամանակ, այլև արաբական ապստամբության առաջնորդների համար, որոնք կախաղան հանվեցին 1916թ. Սիրիայում և հարևան վիլայաթներում տեղադրված չորրորդ բանակի հրամանատար Ջեմալ փաշայի կողմից»: Ընդունելով, որ հայերի արարքը միանգամայն պատճառաբանված էր ու արդարացի,

Շքանշանների հանձնման արարողություն Մայր Աթոռում

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնում՝ Գևորգյան հոգևոր ճեմարանի հանդիսությունների դահլիճում, Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գաբեզին Բ Ծայրագույն պատրիարք և Ամենայն հայոց կաթողիկոսի հանդիսապետությամբ տեղի ունեցավ շքանշանների հանձնման հանդիսավոր արարողություն, հայտնում են Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի տեղեկատվական համակարգից:

Հայրենամկեր ու ազգօգուտ ծառայության, ինչպես նաև գիտական և առողջապահական ոլորտում ունեցած ձեռքբերումների համար Հայաստանյայց առաքելական սուրբ եկեղեցու «Սուրբ Ներսես Շնորհալի» պատվո բարձր շքանշան շնորհվեց Գեորգույն հոգևոր խորհրդի անդամ, ՀՀ ԳԱԱ բնական գիտությունների բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղար Վիլեն Հակոբյանին, «Սուրբ Սահակ-Սուրբ Մեսրոպ» պատվո բարձր շքանշաններ հանձնվեցին ՀՀ Ազգային ժողովի առողջապահության, սոցիալական և բնության պահպանության հարցերի մշտական հանձնաժողովի նախագահ, բժշկական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Արա Բաբլոյանին և ՀՀ առողջապահության նախարարության Վ. Ֆանարջյանի անվան ուռուցքաբանության ազգային կենտրոնի տնօրեն, ՀՀ գլխավոր ուռուցքաբան, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, բժշկական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Հայրապետ Գալստյանին:

Արարողությունը բացվեց միասնական Տերունական աղոթքով, ապա ողջույնի խոսքով հանդես եկավ հոգեշնորհ տ. Երեմիա արքեպ Աբգարյանը: Մեծարյալների կյանքին ու արժանաշատ վաստակին անդրադարձան ՀՀ ԳԱԱ նախագահության անդամ, ակադեմիկոս Վլադիմիր Բարխուդարյանը, Աժ պատգամավոր Արտաշես Գեղամյանը և «Արաբկիր» մանկական հիմնադրամի տնօրեն Սպարտակ Ղազարյանը:

Այնուհետև «Էջ Միածինն ի Հօրե» շարականի երգեցողության ներքո բերվեցին հայրապետական սրբատառ կոմիդաները:

Կոմիդաների ընթերցումից հետո Վեհափառ հայրապետը Հայ եկեղեցու «Սուրբ Ներսես Շնորհալի» և «Սուրբ Սահակ-Սուրբ Մեսրոպ» շքանշաններով զարդարեց մեծանուն գործիչների կուրծքը՝ ի գնահատություն առողջապահության ոլորտում և հասարակական կյանքում նրանց բերած մեծ ավանդի:

Պարգևաբաշխության առիթով իրենց սրտի խոսքն ասացին նաև շնորհընկալները՝ բարձր գնահատանքի ու պարգևի համար երախտագիտություն հայտնելով Հայոց հայրապետին և հավաստիացնելով, որ պետք է շարունակեն իրենց կարողություններն ի սպաս դնել ժողովրդի բարօրությանը:

Այնուհետև երաժշտական կատարումներով հանդես եկան Հայաստանի «Նոր անուններ» ծրագրի պատանի երաժիշտ կատարողները:

Հանդիսությունն ամփոփվեց Ամենայն հայոց կաթողիկոսի օրհնության խոսքով:

սիրիացի պատմաբան Սամիր Արբաշը նշում է. «Դա արդարացի էր ոչ միայն Հայոց ցեղասպանության, այլև արաբական ապստամբության առաջնորդներին սպանելու կապակցությամբ, որ իրագործեցին Ջեմալ փաշան և Չորրորդ բանակի հրամանատարությունը»: Իսկ Ասադ Դադիրը «Արաբական ապստամբությունը» իր գրքում գետեղել է Պետրոս Տեր-Պողոսյանի և Ստեփան Ծաղիկյանի համատեղ լուսանկարը, որի տակ գրված է. «Հայ հերոսներ Պետրոս Տեր-Պողոսյան և Ստեփան Ծաղիկյան, որոնք սպանեցին ծովակալ Ջեմալ փաշային, Թիֆլիս քաղաքում, 1922թ., վրեժ լուծելով մեկուկես միլիոն հայ նահատակների և արաբ նահատակների համար»:

Արաբների նման մոտեցումը իր նախադեպը չունեցող ֆենոմեն է: Արաբ գիտնականները լրիվ իրավունք ունեն հայպես գնահատելու հայ վրիժառուների գործողությունները, որոնք սպանեցին նրանց, ովքեր ծրագրել էին հայերի և արաբների ցեղասպանությունը:

«Նեմեսիս» գործողությունը պատմականորեն հիմնավորված առաքելություն էր:

Նիկոլայ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ
ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ

➤ 33 ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի Հայ պարբերական մամուլի և հասարակական-քաղաքական մտքի պատմության բաժնի վարիչ, ԳԱԱ «Լրաբեր հասարակական գիտությունների» ամսագրի գլխավոր խմբագիր, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ Ալբերտ Արմենակի հառաջատարը 75 տարեկան է:

Ա. Ա. հառաջատարը ծնվել է 1939 թ. օգոստոսի 24-ին (անձնագրով՝ սեպտեմբերի 24-ին), Երևանում, ծառայողի ընտանիքում:

Ավելի քան 41 տարի Ա. հառաջատարն աշխատում է ԳԱԱ համակարգում, որից 29 տարի՝ պատմության ինստիտուտում: 1985 թ. ապրիլից աշխատանքի է անցել պատմության ինստիտուտում՝ որպես ավագ գիտաշխատող, իսկ 1992-ից՝ Հայ պարբերական մամուլի և հասարակական-քաղաքական մտքի պատմության բաժնի վարիչն է:

1972 թ. Ա. Ա. հառաջատարը պաշտպանել է թեկնածուական ատենախոսություն «Զմյուռնիայի հայ պարբերական

յան գիտական և իրավական բովանդակությանը, մի հիմնահարց, որի առաջին և առաջին միակ հետազոտողը մեզանում Ա. հառաջատարն է՝ իր բազմաթիվ հրապարակումներով: 1984 թ. նա հրատարակել է «Օսմանյան գրաքննությունը և արևմտահայ մամուլը 1858–1896 (վավերագրական նյութեր)» ժողովածուն, 1989 թ.՝ «Արևմտահայ պարբերական մամուլը և գրաքննությունը Օսմանյան թուրքիայում (1857–1908)» աշխատությունը:

Գիտական երկարատև ուսումնասիրությունների արգասիք է Գալուստ Կյուլպենկյան հիմնարկության մատենաշարով 2007 թ. տպագրված Ա. Ա. հառաջատարի «Կոստանդնուպոլսի հայ գաղթօջախը (XV– XVII դարեր)» աշխատությունը: 2009 թ. այս աշխատությունն արժանացավ ՀՀ ԳԱԱ, Համաշխարհային հայկական կոնգրեսի և Ռուսաստանի հայերի միության սահմանած «Լավագույն գիտական աշխատանք» մրցանակին:

2006 թ. Կահիրեում Ա. հառաջատարի հեղինակությունը, առաջաբանով ու խմբագրությամբ լույս տեսավ հայ մամուլի պատմության մեջ իր ընդգրկումներով և գիտավերլուծական խորությամբ անմասնադատ «Հայ պարբերական մամուլի պատմություն» երկհատորյալի I հատորը: Հրատարակության է պատրաստ նաև II հատորը, որի սովոր հատվածները շարադրել է մեր վաստակաշատ հոբելյարը:

Նշենք նաև, որ «Հայ գաղթաշխարհի պատմություն» եռահատորի 2-րդ հատորում (2003) տպագրվել են Ա. Ա. հառաջատարի «Կոստանդնուպոլսի (15–17-րդ դարեր) և «Զմյուռնիա» սովոր հատվածները: Այս տարի կիրառարակվի նրա «Արևմտահայ պարբերական մամուլը 1900–1922 թթ.» աշխատությունը, որ վերաբերում է մեր մամուլի առհասարակ չհետազոտված մի շրջանի պատմությանը:

Անվանի պատմաբանը ավելի քան 150 գիտական հոդվածների, հրապարակումների, գրախոսականների հեղինակ է, ունի համադասարանային բազմաթիվ հոդվածներ: Զնոռանաք նշել, որ Ա. հառաջատարն ակտիվ մասնակցություն է ունեցել նաև միջնակարգ դպրոցի VIII դասարանի «Հայոց պատմություն» դասագրքի ստեղծման գործում:

Մեր հոբելյարը մանկավարժական-դասախոսական աշխատանքի ավելի քան 40-ամյա կենսագրություն ունի: Ա. Ա. հառաջատարը տարիներ շարունակ եղել է գիտական մի շարք խորհուրդների անդամ (ՀՀ ԳԱԱ արևելագիտության ինստիտուտի, Երևանի պետական համալսարանի բանասիրական ֆակուլտետի գիտական աստիճանների շնորհող խորհուրդների, ԳԱԱ ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտի խորհրդի, ԳԱԱ միջազգային գիտակրթական կենտրոնի գիտխորհրդի):

Նկատենք, որ մեր երկրի բարձրագույն ուսումնական մի շարք հաստատություններից (ԳԱԱ պատմության ինստիտուտից, Երևանի պետական համալսարանից, Խ. Աբովյանի անվան Հայկական պետական մանկավարժական համալսարանից, Վանաձորի Հոփի. Թումանյանի անվան մանկավարժական համալսարանից), նաև արտերկրից (Թուրքիա) բազմաթիվ ասպիրանտներ ու հայցորդներ նրա ղեկավարությամբ հաջողությամբ պաշտպանել են թեկնածուական ատենախոսություններ:

Ա. Ա. հառաջատարը մասնակցել է հայագիտական միջազգային մի շարք գիտաժողովների Երևանում, Տուրին-Ֆենովա-Լիվոռնո-Պիզայում, Լոս Անջելեսում:

Տարիների մեր համատեղ աշխատանքի ընթացքում համոզվել ենք, որ Ալբերտ հառաջատարն իր քաղաքացիական, մարդկային ու բարոյական անուրանալի արժանիքներով՝ բարոյությամբ, կամեցողությամբ, ձեռք մեկնելու պատրաստականությամբ, սրտացավ վերաբերմունքով, անմիջականությամբ, մեծ հեղինակություն ունի գիտական-մտավորական և ընկերական միջավայրում:

Մեր ավագ գործընկերոջը՝ գիտության անխնայ մշակ Ա. Ա. հառաջատարին, ցանկանաք արևաշատություն, երջանկություն, ստեղծագործական նորանոր հաջողություններ և տարիների լեցուն կյանք:

ԱՆՈՒՇԱՎԱՆ ԶԱՔԱՐՅԱՆ
Բանասիրական գիտությունների դոկտոր

Էմմա Աշոտի ԿՈՍՏԱՆԴՅԱՆ

Կյանքից հեռացավ պատմական գիտությունների դոկտոր, ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի առաջատար գիտաշխատող Էմմա Աշոտի Կոստանդյանը: Ծնվել է 1934 թ. հուլիսի 23-ին Կիրովականում (այժմ՝ Վանաձոր): 1941 թ. ընդունվելով և 1951 թ. ոսկե մեդալով ավարտելով Կիրովականի թիվ 1 միջնակարգ իգական դպրոցը, նույն թվականին ընդունվել է Երևանի պետական համալսարանի բանասիրական ֆակուլտետի հայոց լեզվի և գրականության բաժինը, որն ավարտել է գերազանցությամբ 1956 թ.: 1958 թ. սեպտեմբերի 1-ից աշխատանքի է անցել ՀԽՍՀ ԳԱ պատմության ինստիտուտի նոր պատմության բաժնում՝ որպես լաբորանտ, իսկ 1964 թ. դեկտեմբերի 1-ին ընդունվել է ասպիրանտուրա՝ ակադեմիկոս Մկրտիչ Ներսիսյանի գիտական ղեկավարությամբ:

1971 թ. հաջողությամբ պաշտպանել է թեկնածուական ատենախոսություն՝ «Գարեգին Սրվանձոյանցի հասարակական-քաղաքական գործունեությունը» թեմայով, իսկ 1979 թ. հրատարակեց մենագրություն, որն առանձնանում է արխիվային վավերագրերի և նյութերի ընդգրկմամբ:

1988 թ. Արցախյան շարժումից անմասն չի մնում նաև Է. Կոստանդյանը: Ինստիտուտի գիտական խորհրդի, արհմիութենական և կուսակցական ժողովների նիստերում հանդես է գալիս ելույթներով ու զեկուցումներով՝ պաշտպանելով արցախահայության արդարացի պահանջները:

1999 թ. պաշտպանել է դոկտորական ատենախոսություն՝ «Մկրտիչ Ներսիսյան. հասարակական-քաղաքական գործունեությունը» թեմայով, որը լույս է տեսել 2000 թ. և վերահրատարակվել 2008 թ.:

Տիկին Էմման հեղինակ է մոտ երկու հարյուր գիտական հոդվածների, որոնք լույս են տեսել ոչ միայն Հայաստանում, այլև արտասահմանում: Հայտնի են նաև նրա հեռուստա-ռադիո ելույթները, որոնք հասարակությանը ներկայացնում էին հայ ժողովրդի պատմության տարբեր դրվագները:

2003 թ. մինչև 2012 թ. գլխավորել է ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի նոր պատմության բաժինը: Նրա պաշտոնավարության շրջանում բաժինն ունեցավ լուրջ ձեռքբերումներ հայոց պատմության հանգուցային խնդիրների նորոգի ու անաչառ լուսաբանության բնագավառում, զգալի աշխատանք տարվեց «Հայոց պատմություն» ակադեմիական երրորդ հատորի ստեղծման ուղղությամբ: Է. Կոստանդյանը միաժամանակ դասախոսել է Երևանի տարբեր բուհերում:

Է. Կոստանդյանը մշտապես շարունակել է ակտիվ հասարակական գործունեությունը:

Հայ առաքելական եկեղեցին բարձր գնահատեց Էմմա Կոստանդյանի կատարած գիտական աշխատանքը և նրան պարգևատրեց «Սուրբ Սահակ-Սուրբ Մեսրոպ Մաշտոց» շքանշանով:

2013 թ. հրատարակվել է Է. Կոստանդյանի «Հայագիտական ուսումնասիրություններ», որի առաջաբանում ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի տնօրեն, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, պ. գ. դ., պրոֆ. Աշոտ Մելքոնյանը հետևյալն է փաստել. «Էմմա Աշոտի Կոստանդյանը վաստակել է հայագետների ընդհանուր սերն ու հարգանքը, իր պատվաբեր տեղն զբաղեցրել հայ պատմաբանների շարքում ...անցել է գիտնականին վայել ճանապարհ»:

Ցավոք, անժամանակ մահը հնարավորություն չտվեց Է. Կոստանդյանին ավարտելու իր մենագրությունը, որը նվիրված էր Հայ առաքելական եկեղեցու և հայ ժողովրդի նվիրյալ Մաղաթիա Օրմանյանի հասարակական-քաղաքական ու գիտական գործունեությանը:

Էմմա Կոստանդյանի՝ անխնայ ու պահանջկոտ գիտնականի և մշտապես օգնության հասնող մարդու բարի հիշատակը թանկ և անմոռաց է հարազատների, ընկերների և գործընկերների համար:

ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ

ՎԱՍՏԱԿԱՇԱՏ ՊԱՏՄԱԲԱՆԸ

Ալբերտ Արմենակի
ԽԱՌԱՏՅԱՆԻ ծննդյան
75-ամյակի առթիվ

մամուլը XIX դ. 40–60-ական թթ.» թեմայով, 1986 թ.՝ դոկտորական ատենախոսություն՝ «Հասարակական միտքը Զմյուռնիայի հայ պարբերական մամուլում (1840–1900)» թեմայով և ստացել պատմական գիտությունների դոկտորի աստիճան: 2009-ից պրոֆեսոր է:

Ա. Ա. հառաջատարը 1988 թ. հունվարից ստանձնել է նաև Գիտությունների ազգային ակադեմիայի ավագագույն, արտերկրում ևս մեծ հեղինակություն ունեցող պարբերականի՝ «Լրաբեր հասարակական գիտությունների» ամսագրի գլխավոր խմբագրի պարտականությունը: Նշենք նաև, որ Ա. Ա. հառաջատարը «Գիտության աշխարհում» գիտահանրամատչելի հանդեսի հիմնադրման օրից՝ 2005 թ., ցայսօր գլխավորում է նրա հասարակագիտական բաժինը:

Անվանի պատմաբանը հայ պարբերական մամուլի և հասարակական մտքի, հայ գաղթօջախների պատմության խոշոր մասնագետ է՝ գիտահետազոտական աշխատանքների լայն շրջագծով: Նա իր լուծման ունի հայ պատմագրության մեջ՝ գիտական առաջնակարգ արժեք ունեցող և միջազգային ճանաչում ստացած ուսումնասիրություններով: Ա. հառաջատարի աշխատությունները վերաբերում են տեսական կարևորություն ունեցող այնպիսի հիմնահարցերի, ինչպիսիք են՝ արևմտահայերի լուսավորական շարժումը XIX դարում, նրանց Ազգային սահմանադրությունը, հասարակական-քաղաքական հոսանքները հայ իրականության մեջ, արևմտահայ մամուլի մտավոր ու մշակութային արժեքը 1840–1922 թթ., Օսմանյան թուրքիայի խոշորագույն հայ գաղթավայրերի՝ Կոստանդնուպոլսի և Զմյուռնիայի համազգային նշանակությունը: Այս ոլորտներին վերաբերող 7 գրքի, այդ թվում՝ 4 մենագրության հեղինակ է:

Ա. հառաջատարը լայն ճանաչում ունի ոչ միայն Հայաստանում, այլև արտասահմանի հայագիտական շրջաններում. ԱՄՆ-ում, Իտալիայում, Թուրքիայում, Եգիպտոսում, Լիբանանում, Ուկրաինայում տպագրվել են նրա աշխատություններից, ինչպես և գրախոսականներ դրանց վերաբերյալ:

Անուրանալի է Ա. հառաջատարի ներդրումը արևմտահայ հասարակական մտքի և մամուլի ուսումնասիրության բնագավառում: «Արևմտահայ հասարակական մտքի և հրապարակախոսության պատմությունից» (1980) և «Հասարակական միտքը Զմյուռնիայի հայ պարբերական մամուլում (1840–1900)» (1995) աշխատությունները ասվածի խոսուն վկայությունն են:

Արևմտահայ մամուլի և հասարակական մտքի պատմությունը սերտորեն աղերսվում է օսմանյան գրաքննությանը:

Ռուսաստանցիների 24 տոկոսը Արցախը համարում է անկախ պետություն

Ռուսաստանի հասարակական կարծիքի ուսումնասիրման կենտրոնն անցկացրել է սոցիոլոգիական հարցում և հետազոտություն՝ պարզելու ռուս հասարակության վերաբերմունքը Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության և ԼՂ հակամարտության կարգավորման առնչությամբ:

Ինչպես հաղորդում է «Արմենպրեսը»՝ վկայակոչելով կենտրոնի պաշտոնական կայքը, հարցմանը մասնակցած քաղաքացիների 24 տոկոսը հայտարարել է, որ Լեռնային Ղարաբաղն անկախ հանրապետություն է: Բնակչության 56 տոկոսը կողմ է արտահայտվել Ղարաբաղյան հակամարտության խաղաղ կարգավորմանը, իսկ 14 տոկոսը վստահ է, որ խնդիրն անհնար է լուծել առանց զենքի գործադրման:

Հարցվողների 30 տոկոսը նշել է, որ չի հետաքրքրվում հակամարտության թեմայով և կոնկրետ դիրքորոշում հարցի առնչությամբ չունի:

Հետաքրքրական է, որ օգոստոսի սկզբին հայ-ադրբեջանական սահմանում իրավիճակի լարվածության վերաբերյալ մանրամասներին տեղյակ էր հարցվածների 45 տոկոսը: Նրանցից 10 տոկոսը նշել է, որ տիրապետում է բոլոր մանրամասներին, իսկ 35 տոկոսը պատասխանել է, որ հակամարտության գոտում իրավիճակի թեժացման մասին լսել է, սակայն մանրամասներին չի տիրապետում:

Հարցվածների 52 տոկոսը հայտարարել է, որ երբևէ չի լսել այդ գոտում հակամարտության մասին և այդ մասին տեղեկացել է սոցիալական արդյունքում:

(Սկիզբը՝ NN 7-8-ում)

Այժմ ընթերցողի դատին ենք ներկայացնում պարոն Գ. Բաղիյանի պատասխանը:

«Հարգելի պարոն Հարությունյան, Հայաստանի Հանրապետության վարչապետին ուղղված Ձեր գրությունը վերահասցեագրվել է ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարություն: ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարությունը կարևորում է Ձեր ինստիտուտի բաժնի վարիչ, երկրաբանահանքաբանական գիտությունների դոկտոր Յ.Ավագյանի առաջարկությունը բնական ցեոլիտների օգտագործման վերաբերյալ: Նախարարությունը քաջա-

հեթեթություն: Ցեոլիտները ջրամբարների պատնեշային շերտում ի՞նչ են կլանում. գուցե այն կաթը՝ որ փոխնախարարը լցնում է ջրամբար, թե՞ այն յուղը, որ պարունակվում է այդ կաթի մեջ: Ո՛չ առաջինը և ո՛չ էլ երկրորդը: Բենթոնիտները ցեմենտի հետ բետոնի շերտը դարձնում են ջրամերժ և կանխում ջրի անհարկի կուտակումը:

Պարոն փոխնախարարի ևս մեկ անտեղյակության փաստ:

Պարոն Բաղիյանը գրում է. «Խորհրդային տարիներին ՀՀ Տավուշի մարզում (Կողբի տարածաշրջանում) արդյունաբերական հիմքերի վրա դրվեց ցեոլիտի և

տար են բնական ցեոլիտների նոր տեղամասի հետախուզումն ու շահագործումը: Այս կապակցությամբ պարոն փոխնախարարը գրում է. «...ծանրակշիռ ֆինանսական ներդրումներ են անհրաժեշտ նաև այդ հանքավայրի արևմտյան հատվածում ընկած տեղամասի հետախուզման, սարքավորումների ձեռքբերման և արդյունահանումը կազմակերպելու համար»:

Կարծում ենք «ծանրակշիռ ներդրումները» պետք է կատարի ՀՀ կառավարությունը: Փոխնախարարն իր միջոցներից այդպիսի ներդրումներ կատարելու, կարծում ենք, հնարավորություն չունի և չի էլ

լու ինքնարժեքն իրականից քիչ ենք հաշվել (ընդունենք, որ 4 անգամ պակաս ենք հաշվել), միևնույն է, հավելյալ ստացվող կաթի վաճառքից սպասվող օգուտը կարող է մեծ լինել 29,8 մլն դոլարից:

ՀՀ կառավարությունը կամ հենց ինքը՝ գյուղատնտեսության նախարարությունը, ինչ «ծանրակշիռ ֆինանսական ներդրումներ» էլ կատարելիս լինի, միևնույն է, վերջնական հաշիվը այդ 30,6 կամ 29,8 մլն դոլարի օգուտը պետք է լինի (դա է բիզնեսի կարգը, ավելի ստույգ՝ բիզնեսի օրենքը):

Այժմ մի փոքր (մակերեսորեն) տեղեկություն սպասվող աշխատանքների վերաբերյալ:

Բնական ցեոլիտների «Նոր Կողբի» հետախուզված տեղամասի արևմտյան մասի հետախուզման համար գյուղնախարարությունը մեխանիզմներ ու սարքավորումներ ձեռք բերելու անհրաժեշտությունից ազատ է լինելու. կան կազմակերպություններ, որոնք իրենց հորատման հաստոցներով, հարակից սարքավորումներով ու բանվորական ուժով կարող են կատարել այդ գործը: Նախարարությանը մնում է այդ գործի կազմակերպման աշխատանքների իրականացումը՝ հետախույզ-երկրաբանի ընդունումն աշխատանքի, հորատահանուկի տեղավորման համար համապատասխան արկղերի ձեռքբերումը և երկրաբանի հետ աշխատող 2-3 բանվորների ընդունումն աշխատանքի: Մնացած բոլոր դաշտային և հետագա աշխատանքները կանի երկրաբանը: Դրանք լինելու են հորատահանուկի մնուշարկումը, մնուշների ուղարկումն անալիզի, արդյունքների ստացումն ու փաստագրումը և ապա երկրաբանական հաշվետվության կազմումը պաշարների հաշվարկով և դրա ներկայացումը ՀՀ պաշարների գործակալության հաստատմանը: Ընդհանուր ծախսը կարող է կազմել 400 հազ. դոլ.: Դրա համար կարող է կազմել 200 հազ. դոլ.:

Պաշարների հաստատումից հետո գյուղնախարարությունը պետք է կազմակերպի հանքաքարի (ցեոլիտի) արդյունահանման ձեռնարկության (կոմբինատի) ձևավորման գործը, ձեռք բերի անհրաժեշտ մեխանիզմները, որոնք լինելու են. մեկ հատ էքսկավատոր՝ 0,5 մ³ շերտփով,

մեկ հատ տրակտոր-բուլդոզեր (Ռուսաստանի Դաշնության, Ճապոնական, ԱՄՆ-ի կամ մեկ ուրիշի, որը որ էժան կլինի),

չորս հատ ինքնաթափ ավտոմեքենա 10-12տ տարողունակության,

մեկ հատ ջրատար ու ջրող մեքենա, մեկ հատ 20 տեղանոց ավտոբուս, մեկ հատ բենզատար ավտոմեքենա, չորս հատ բենզինի, դիզելառեկիքի և քայլողների ցիստեռն և այլ մանր բաներ:

Այս բոլորի համար ամենաշատը սկզբնական ծախսը կարող է կազմել 240-250 հազ. ԱՄՆ դոլար:

Ստացվում է, որ գյուղնախարարության (ավելի ստույգ ՀՀ կառավարության) սկզբնական ծախսը բնական ցեոլիտների իր սեփական հանքավայրն ունենալու համար, կազմելու է 640-650 հազ. դոլար: Բնական ցեոլիտների կիրառությամբ ստացած հավելյալ կաթի օգուտը տարեկան կազմելու է 30 մլն դոլար, հետևապես գյուղնախարարության ծախսածածկման ժամանակահատվածը փոքր է լինելու կես ամսից: Եթե անգամ մեր կողմից հաշվարկված ծախսն իրականում երկու անգամ մեծ լինի, միևնույնն է, ծախսածածկման ժամանակահատվածը, որը հաշվարկվում է շահույթից ելնելով, չի գերազանցի երկու ամիսը:

Արժե՝ այդ գործը ձեռնարկել, թե՞ ոչ, թող որոշի ՀՀ կառավարությունը:

Հրաչյա ԱՎԱԳՅԱՆ
ՀՀ ԳԱՍ Ս.Զոքանյանի անվան
տնտեսագիտության
ինստիտուտի բաժնի վարիչ,
երկրաբանահանքաբանական
գիտությունների դոկտոր

ԸԸ բնական ցեոլիտները որպես կաթնատվության բարձրացման խթանիչ

տեղյակ է ամասնաբուծության և երկրագործության մեջ բնական ցեոլիտների և բենթոնիտների օգտագործման արդյունավետությանը, իրազեկված է նաև ջրամբարների պատնեշային շերտում դրանք որպես աղսորբենտներ կիրառելու, ինչպես նաև այլ բնագավառներում օգտագործվելու հնարավորություններին:

Բնական ցեոլիտները և բենթոնիտները գյուղատնտեսության ոլորտում կիրառելու ուղղությամբ իրականացվել են բազմաթիվ և բազմաբնույթ գիտական փորձարկումներ, որոնք հաստատել են դրանց օգտագործման արդյունավետությունը: Ավելին, խորհրդային տարիներին ՀՀ Տավուշի մարզում (Կողբի տարածաշրջանում) արդյունաբերական հիմքերի վրա դրվեց ցեոլիտի և բենթոնիտի արդյունահանումը: Ներկայումս այդ հանքավայրերը մասնավորեցվել են և գրեթե չեն շահագործվում: Դրանց վերագործարկումը հին տեխնոլոգիայով բավականին ծախսատար է, իսկ ժամանակակից տեխնոլոգիաներ ներդնելու համար անհրաժեշտ են զգալի ներդրումներ: Ծանրակշիռ ֆինանսական ներդրումներ են անհրաժեշտ նաև այդ հանքավայրի արևմտյան հատվածում ընկած տեղամասի հետախուզման, սարքավորումների ձեռքբերման և արդյունահանումը կազմակերպելու համար:

Այնուամենայնիվ ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարությունը կարևորում է մեր հանրապետությունում ցեոլիտի արդյունահանման կազմակերպումը և այդ ուղղությամբ հնարավորությունը ընդունելու դեպքում կանոնադաշտային աջակցությունը: (պարոն Բաղիյանի պատասխանի վերջը)

Հարգարժան ընթերցողներ, եթե դուք երբևէ շփվել կամ առնչվել եք ման պատասխանների հետ, մեզ կհասկանաք և չեք դատապարտի մեզ մեր փոքր-ինչ խստությամբ գրած մեկնաբանություններին համար:

Պարոն Բաղիյանը «լսել է ձայնը, բայց չգիտե, թե որտեղից է այն»: Հգիտե, որ եթե. «Նախարարությունը քաջատեղյակ է ամասնաբուծության և երկրագործության մեջ բնական ցեոլիտների և բենթոնիտների օգտագործման արդյունավետությանը...»: Դրա «նախահայրը» առաջարկությունների հեղինակն է՝ Հ. Ավագյանը, որը ինչպես Նոյեմբերյանի հանքավայրի, այդ թվում՝ «Նոր Կողբի» տեղամասի ցեոլիտների, բենթոնիտների և հանքային ջրերի առաջին հայտնաբերողն է և դրանց բազմաճյուղ հետազոտությունների ուղղություն տվողը, ձեռնարկողը, արդյունքների հավաքողը ու հաշվետվություններում շարադրողը:

Ասացինք, որ պարոն Բաղիյանը «լսել է ձայնը, բայց չգիտե որտեղից»: Նույն պատասխանում գրում է. «... Իրազեկված է նաև ջրամբարների պատնեշային շերտում դրանք որպես աղսորբենտներ կիրառելու ... հնարավորություններին»: Ան-

բենթոնիտի արդյունահանումը»: Գիշտ չէ: Այդպիսի բան չի եղել: 1990թ. ՀՀ կառավարությունը որոշում է կայացրել Նոյեմբերյանի ցեոլիտների հանքավայրի Նոր Կողբի հետախուզված տեղամասում կազմակերպել բնական ցեոլիտների, նշեն մորից՝ բնական ցեոլիտների, բայց ոչ բենթոնիտների, արդյունահանման կազմակերպություն (կոմբինատ), որի տնօրենն էլ նշանակվել էր նշված առաջարկության և սույն տողերիս հեղինակը: Սակայն, ժողովրդական խոսքն այստեղ տեղին է՝ «շաբաթը ուրբաթից շուտ եկավ». ԽՍՀՄ-ը փլուզվեց, և «փլուզվեց» նաև «ցեոլիտների կոմբինատը»՝ դեռևս չկայացած:

Պարոն Բաղիյանը այնուհետև գրում է. «Ներկայումս այդ հանքավայրերը մասնավորեցվել են և գրեթե չեն շահագործվում: Դրանց շահագործումը հին տեխնոլոգիայով բավականին ծախսատար է, իսկ ժամանակակից տեխնոլոգիաներ ներդնելու համար անհրաժեշտ են զգալի ներդրումներ»: Նախ նշենք, որ հանքավայրերը (ինչո՞ւ հանքավայրերը, եթե այնտեղ միայն մեկ հանքավայր է) չեն մասնավորեցվել և չեն էլ կարող մասնավորեցվել: Մասնավորին տրվում է միայն հանքավայրի շահագործման իրավունք և ոչ ավելին (շատ զարմանալի է, որ նախարարի առաջին տեղակալն անտեղյակ է մեր օրենքներից): Ինչպե՞ս հասկանալ (ինչպե՞ս է հասկանում ինքը՝ փոխնախարարը) «վերագործարկումը հին տեխնոլոգիայով» և «ժամանակակից տեխնոլոգիաներ ներդնելը»: Ծանո՞թ է արդյոք պարոն փոխնախարարը որևէ հանքավայրի շահագործման տեխնոլոգիայի, գիտե՞ արդյոք, թե ինչ տեխնոլոգիաներ գոյություն ունեն հանքավայրերի ստորերկրյա եղանակով շահագործման ժամանակ և ինչպիսիք՝ բացահայտի եղանակով շահագործման: Հգիտե և չի էլ կարող գիտենալ, բայց այդ մասին գրում է երկի մեզ «լուսավորելու» նպատակով:

Այժմ այն մասին, թե որքանով ծախսա-

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԽՈՐՀՐԴԱՆԻՇ ՆՈՒՌԸ արժանացել է «սուպեր սննդամթերք» տիտղոսին

«Սուպեր սննդամթերք». սննդաբանների կողմից այս տիտղոսին է արժանացրել նուրը, որոնք այն համարել են աշխարհի ամենաօգտակար սննդամթերքը: Այն օգտակար է սրտի համար, իջեցնում է արյան ճնշումը, նվազեցնում խոլեստերինի քանակությունը: Այս մասին գրում է «Մեդիքալ ռուս»-ն: Մի շարք ուսումնասիրություններ ցույց են տվել, որ նույն մեջ առկա հակաօքսիդանտ նյութերը կանխում են քաղցկեղի տարածումը, նույնիսկ սպանում են դրա բջիջները: Իսկ ահա նույն հատիկները քիչ կալորիա են պարունակում, սակայն հարուստ են վիտամիններով: Նման բաղադրությամբ սնունդը թույլ է տալիս կարգավորել քաշը: Նուրը մալ թույլ է տալիս պահպանել մաշկը՝ պայքարելով կնճիռների առաջացման դեմ: Սա ևս հակաօքսիդանտ նյութերի շնորհիվ է: Այն ունի մալ հակաբակտերիալ հատկություն, ինչը ատամի խնդիրներ ունեցող մարդկանց համար անփոխարինելի է:

Թուրքերը ցեղասպանության ժխտման արշավի են պատրաստվում

Հայոց ցեղասպանության 100-րդ տարելիցին ընդառաջ՝ ԱՄՆ-ում գործող ամերիկա-թուրքական կազմակերպությունների վեհաժողովը (ATAA) 1915 թվականի ցեղասպանության ճանաչման և դատապարտման ուղղությամբ հայկական սփյուռքի աշխատանքների դեմ լայնամասշտաբ արշավի է պատրաստվում: Այս մասին, ինչպես հաղորդում է «Արմենարեսը», հայտնում է թուրքական DemokratHaber լրատվական կայքը:

Ժխտման արշավը, որն անվանվել է «2015 Master Plan», ներառում է ամերիկյան համալսարաններում այս տարվա ընթացքում 20 տարբեր գիտաժողովների անցկացում, ԱՄՆ-ի Կոնգրեսի անդամներին ուղղված «կրթական» ծրագրեր, 1915-ի հարցում ժխտման քաղաքականությունը լուսաբանող գործունեություն: ATAA-ի այդ ծրագիրն աջակցվում է Թուրքիայի կառավարության և ԱԳՆ-ի կողմից:

Ծրագրի շրջանակում 1979 թվականին ստեղծված ATAA-ն մտադիր է Հայոց ցեղասպանությունը ժխտելու իր արշավում օգտագործել ամերիկացի վարձու «գիտնականների»՝ Ջասթին Մկ-Քարթնիին, Բեռնար Լևիսին, Էդվարդ Էրիքսոնին, Հյաթ Լովրիին, Գունթեր Լևիին, Ջերեմի Սալթին, Նորման Աթոնին և այլոց:

ATAA-ն իր այդ գործունեության մեջ մտադիր է ընդգրկել և համագործակցել ադրբեջանական, թուրքմենական, դրոզդական, դադիսական, ուզբեկական, քարաչայական, հակասիական, տուվայական համայնքների, ինչպես նաև Սոմալիի, Մակեդոնիայի, Բոսնիայի, Սիրիայի, Ալբանիայի մահմեդական և հրեական համայնքների հետ:

Այնպես որ Թուրքիայի արտգործնախարար Սիմեթ Դավութօղլուի՝ «Տեղահանությունը չենք ընդունում և մարդկային չենք համարում» և վարչապետ Թաիյի Էրդողանի՝ հայերին ուղղված ապրիլյան չորսյան «ցավակցությունը» միջազգային հանրությանը մոլորության մեջ գցելուց բացի, այլ բան չեն:

ՀԵՏԱՔՐԹԻՐ Է

■ Մեծահռչակ Վիկտոր Հյուգոն հայտնի է մալ որպես ամենակարճ մամակի հեղինակ: Ցանկանալով իմանալ, թե ինչպես է վաճառվում իր նոր՝ «Թշվառները» վեպը, Հյուգոն իր հրատարակչին է ուղարկում մի մամակ, որտեղ ընդամենը մի նշան էր՝ «?»: Գրադատարակչի պատասխան մամակը նույնպես լակոնիկ էր՝ «!»: Եվ, իսկապես, «Թշվառները» ձեռքից ձեռք էին խլում, ի դեպ, գրքի հոնորարը կազմում էր 400 հազար ֆրանկ, որը նույնիսկ մեր ժամանակների համար հսկայական գումար էր:

■ Աշխարհում ապրած ամենաբեղմնավոր հեղինակներից մեկը եղել է իսպանացի Լոպե դե Վեգան: Նա գրել է ընդամենը... հազար ութ հարյուր պիես, այն էլ՝ չափածո: Մի գիտնականի հաշվարկներով Լոպե դե Վեգան գրել է 21 միլիոն 316 հազար տող՝ հիրավի աստղաբաշխական թիվ: Նշանավոր իսպանացի ամեն մի հերթական պիեսի վրա աշխատում է երեք օրից ոչ ավելի: Գրողական աշխատանքը իսպանացի դրամատուրգին բերեց 105 հազար ոսկի և դարձրեց (այն ժամանակների չափանիշով) մոլտիմիլիոներ:

ԳԻՇՏ ՄՆՎԵԼ

Օրերս աշխարհի գիտական մտքի լավագույն ներկայացուցիչները որոշել են 10 այն սննդատեսակները, որոնք մշտապես օգտագործելու պարագայում մարդը իրեն կզգա առույգ, առողջ և մանավանդ երիտասարդ:

Եվ այսպես, որո՞նք են այդ սննդատեսակները, որոնք հասանելի են բոլոր մահկանացուներին, և որոնք երաշխավորվում են որպես մշտական և անհրաժեշտ ուտելիք:

Հաղարջ

Պարունակում է մեծ քանակությամբ հակաօքսիդանտներ, որոնք օգնում են խուսափել կատարակտից, լայնացնում են արյունատար անոթները, կանխարգելում խոցերի, սիրտ-անոթային հիվանդությունների և քաղցկեղի առաջացումը:

Համեմունքներ

Տարիքի հետ մարդու մեջ բթանում է համի զգացողությունը: Մարդիկ էլ գտել են ելքը. ուտելիքին չափից շատ աղ են ավելացնում՝ չիմանալով սակայն, որ աղը բարձրացնում է արյան ճնշումը: Գիտնականները խորհուրդ են տալիս օգտագործել համեմունքներ, որոնք ոչ միայն համ են տալիս ուտելիքին, այլ նաև օգտակար են:

Սխտր

Սխտրը կանխարգելում է քաղցկեղի և սիրտ-անոթային հիվանդությունների՝ ուղեղի կաթվածի վտանգը: Ունի հակաբորբոքային հատկություն, արտրիտների ժամանակ մեղմացնում է ցավերը:

Գիտնականները միաժամանակ նշել են մի քանի սննդատեսակներ, որոնք ընդհանրապես պետք է բացառել ամենօրյա սննդից: Դրանք են՝

- քաղցր և քաղցրավենիք: Դրանք մեծ կալորիականություն ունեն և ոչ մի օգտակար հատկություն,
- սպիրտային խմիչքներ: Նույնպես ունեն մեծ կալորիականություն և խանգարում են օրգանիզմին յուրացնել-մարսել վիտամինները,
- հագեցած յուղեր և ճարպեր: Սրանք բարձրացնում են խոլեստերինի մակարդակը և նպաստում են գիրանալուն:

Գ ի տ ր ո յ թ յ ո յ ն

Գլխավոր խմբագիր՝
Ա. ՏԵՐ-ԳԱԲՐԻԵԼՅԱՆ

Երևան-19, Մարշալ Բաղրամյան 24բ, հեռ. 56-80-14:
Դասիչ՝ 69268, գրանցման վկայական՝ 448:
Ստորագրված է պապագրության՝ 23.09.2014 թ.:

"ТІТҮТІОН" ("Hayka") razeta HAH PA

ԺՊԻՏՆԵՐ

- ☺ Ի՞նչ ես կարծում, ինչպես են կազմվում հորոսկոպները:
- Պողո՛ս, դու հորոսկոպով ի՞նչ ես:
- Կարիճ:
- Հրաշալի է: Ուրեմն, ըստ հորոսկոպի, եկող շաբաթ կարիճները անպայման պետք է փակեն պարտքերը, այլապես նրանց սպառնում են մեծ անախորժություններ:
- ☺ Ամուսինը՝ կնոջը.
- Թանկագինս, չե՞ս ասի, թե սոցիալական ցանցում ինչո՞ւ են իմ ընկերները պակասել:
- Սիրելի՛ս, ների՛ր, խնդրում եմ, ես անգուշաբար ջնջել եմ դրանք:
- Ուրեմն, անգուշաբար կոճակը սեղմել ես 60 անգամ և միայն աղջիկների՞ն:
- ☺ - Ձեր գովազդային ծառայությունն աշխատո՞ւմ է:
- Այո՛, աշխատում է: Երեկ հայտարարություն տվեցինք, որ պահակ է պետք: Գիշերը թալանեցին օֆիսը:
- ☺ Մի շուն ամառանոցային հողակտորում բահով փորում է հողը: Հարևան շնիկը հնայված հայացքը չի կտրում նրանից: Շունը թողնում է փորելը և տխուր ասում շնիկին.
- Ամեն ինչ սկսվեց նրանից, որ ես՝ հիմարս, սկսեցի հողաթափերը բերել տիրոջս:
- ☺ Բիզնեսմենը բարձրահարկի վերելակով

բարձրանում է վեր: Չամծրույթից շրջվում է վերելակի աշխատակցուհու կողմը և հարցնում.

- Հավանաբար ձեր աշխատանքը շատ դժվա՞ր է:
  - Այո՛, պարոն:
  - Իսկ հատկապես ի՞նչն է դժվար: Երևի, երբ բարձրանում եք վեր:
  - Ո՛չ, պարոն:
  - Հա՛, ուրեմն վայրե՞ջքը:
  - Ո՛չ, պարոն:
  - Բա ի՞նչն է դժվար:
  - Հարցերը, պարոն:
- Բացառապես հիմար հարցերը:

- ☺ Ամուսինը կնոջ համար գնում է ադամանդե շքեղ մի մատանի:
- Բայց որքան ես հիշում եմ, նա խնդրել էր քեզ նվիրել «ՋԻՓ» ավտոմեքենա, կշտամբեց ընկերը:
- Իհարկե, ուզում էր: Իսկ ես որտեղի՞ց ճարեի կեղծված «ՋԻՓ»:

- ☺ - Մեծարգո պարոն Օբամա, խնդրում եմ Ձեզ իմ զորանչին՝ Փառանձեմ Ամտաշյանին, մտցնել «Մազնիտսկու» ցուցակի մեջ, քանի որ իմ ամուսնական, մարդու և քաղաքացու իրավունքներն անխնա ոտնահարվում են զորանչիս կողմից:

- ☺ Շաբաթ օր է, առավոտյան ժամը վեցը: Ձնգում է հեռախոսը: Քնաթաթախ, չարացած օդեսացին վերցնում է հեռախոսափողը:
- Ալո, լսում եմ:
- Ներեցե՛ք, դա Իվանովների բնակարա՞նն է:
- Ո՛չ, իհարկե, ո՛չ: Իսկ ի՞նչ են նրանք արել ձեզ: